

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

Överklagande av en hovrättsdom – våldtäkt

Klagande

Riksåklagaren
Box 5553
114 85 Stockholm

Motpart

SL

Ombud och offentlig försvarare: Advokat JJ

Överklagat avgörande

Svea hovrätts dom den 23 november 2021 i mål B 5232-21

Yrkande

Jag yrkar att Högsta domstolen ska döma SL för våldtäkt för att han någon gång under våren 2019 har genomfört ett samlag med målsäganden, som inte deltagit frivilligt, och därvid otillbörligt utnyttjat att målsäganden på grund av psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna har befunnit sig i en särskilt utsatt situation (åtalspunkten 5).

Frågan i målet

Den fråga som jag bedömer är av intresse ur prejudikatsynpunkt är under vilka omständigheter en person med en psykisk störning befinner sig i en sådan *särskilt utsatt situation* som avses i bestämmelsen i 6 kap. 1 § första stycket tredje meningen andra punkten brottsbalken och vidare vilka omständigheter som ska beaktas vid bedömningen av om det är fråga om ett *otillbörligt utnyttjande* av målsägandens särskilt utsatta situation enligt samma bestämmelse.

Bakgrund

Allmänt

Målsägandens psykiska störning

Målsäganden diagnosticerades år 2013 med lindrig mental retardation. Hon har tidigare gått i s.k. särskola och sedan genomgått habilitering på grund av begåvningshandikapp, lindrig mental retardation, lindrig kognitiv funktionsnedsättning och traumatisk uppväxt då hon varit mobbad. Hon har vidare en ångestproblematik med självskadebeteende som bl.a. inneburit att hon under flera perioder de senaste åren har vårdats i slutenvård. Numera omfattas hon av insatser enligt lag (1993:378) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) och en förvaltare är sedan den 7 april 2020 förordnad för att bevaka hennes rätt, förvalta hennes egendom och sörja för hennes person.

SL:s relation till målsäganden

SL träffade målsäganden år 2015 i USA under ett idrottsarrangemang som i huvudsak riktade sig till personer med intellektuell funktionsnedsättning. SL var där i en ledarfunktion. Under åren därefter har målsäganden haft en relation med SL och hans fru som extraföräldrar. Hon har kallat dem för ”mamma” och ”pappa” och SL har själv refererat till sig som pappa i relation till målsäganden. De har fungerat som hennes familj på bostadsorten där hon saknade andra vuxna närstående personer. Relationen har bl.a. inneburit att hon med fullmakt har överlämnat skötseln av sin ekonomi till makarna och att hon har varit skriven på makarnas adress, trots att hon bodde tillsammans med sin pojkvän i ett gruppboende på en annan adress. SL har vidare varit ledare i en idrottsförening som stöttar idrottsmän och -kvinnor med någon form av funktionsnedsättning där målsäganden spelat fotboll.

Övrig brottslighet

SL har dömts i tingsrätten för bl.a. grovt ocker och ocker, grovt brott, mot målsäganden samt för kränkande fotografering och förtal av andra målsägande. Tingsrättens dom har inte överklagats i denna del utan har vunnit laga kraft.

När det gäller ockerbrottsligheten har SL dömts för att han, tillsammans med sin fru, har utnyttjat målsägandens *oförstånd*. Tingsrätten har i den delen anfört bl.a. följande.

Makarna [L] har båda uppgett att de inte kände till att Sekretess A hade diagnosticerats med en lätt utvecklingsstörning. Deras påstående förtjänar dock inte någon som helst tilltro dels i beaktande av att de kommit i kontakt med Sekretess A genom [SL:s] deltagande i ett idrottsevenemang som särskilt riktar sig i huvudsak till personer med begåvningshandikapp, dels då det av vittnesuppgifter i målet framkommit att Sekretess A:s psykiska funktionsnedsättning har varit klart framträdande i vittnens kontakter med henne. Till detta kommer att Sekretess A har haft en dokumenterad ångestproblematik och ett självskadebeteende vilket medfört att hon

varit inlagd på psykiatrisk klinik under delar av den aktuella perioden, vilket makarna [L] har känt till. Av det läkarintyg som förebringats i målet och som togs fram i ärendet om anordnande av förvaltare samt utredningen i övrigt har vidare framkommit att Sekretess A på grund av sjukdom har varit ur stånd att sköta sin ekonomi och detta förhållande har uppenbarligen förelegat redan innan det förordnades om ett förvaltare för henne, vilket inte kan ha undgått någon av makarna [L] särskilt då Sekretess A:s mognadsnivå, enligt [LS], motsvarar den hos en 14–15-åring.

Hovrätten dömde, till skillnad från tingsrätten, SL även för sexuellt ofredande av målsäganden enligt 6 kap 10 § andra stycket brottsbalken vid två tillfällen under tiden 2018-03-18 – 2019-05-27 (åtalspunkten 6).

Åtalet om våldtäkt

Utöver nämnda brottslighet har SL åtalats för våldtäkt av målsäganden vid tre tillfällen åren 2015, 2016 och 2018 enligt 6 kap. 1 § andra stycket brottsbalken i dess lydelse före den 1 juli 2018 (åtalspunkterna 2–4) och vidare vid ett tillfälle under våren 2019 (åtalspunkten 5) enligt följande gärningsbeskrivning.

[SL] har någon gång under våren 2019 i Hallstavik, Norrtälje kommun, genomfört ett samlag med målsäganden, som inte deltagit frivilligt. [SL] har därvid även otillbörligt utnyttjat att målsäganden på grund av psykisk sjukdom och med hänsyn till omständigheterna i övrigt, bl.a. att målsäganden varit i en beroendeställning i förhållande till [SL], befunnit sig i en särskilt utsatt situation.

SL har förnekat brott. Han har även förnekat att han haft samlag med målsäganden.

Både tingsrätten och hovrätten har ogillat åtalet för våldtäkt (åtalspunkterna 2–5).

Tingsrätten har i domskälen gjort följande bedömning, vilken hovrätten sedan i huvudsak instämt i.

Sammanfattningsvis innebär det ovan anförda alltså att det är visat att [SL] har haft samlag med Sekretess A på de platser och vid de tidpunkter åklagaren gjort gällande. Det finns ingen anledning att ifrågasätta Sekretess A:s uppgifter att [SL] – utöver vad åklagaren gjort gällande – genom tjat har förmått henne att delta såväl i samlagen som i de sexuella konversationerna mellan dem, särskilt som både [FGS] och [NS] har berättat att [SL] tjat på samma sätt på dem. Det är däremot inte visat att [SL] därvid otillbörligen har utnyttjat att Sekretess A har befunnit sig i en särskilt utsatt situation, att han skulle ha använt något våld eller att Sekretess A inte deltagit frivilligt i samlaget under våren 2019; i vart fall är det inte visat att [SL] skulle ha haft något uppsåt till sådana förhållanden. Sekretess A har själv uppgett att en stor anledning till att hon deltog i de sexuella aktiviteterna var att hon var rädd för att [SL] annars skulle berätta om dem för hennes pojkvän och att hennes pojkvän då skulle avsluta deras relation, vilket också har bekräftats av [LE]. Ett sådant agerande av [SL] skulle visserligen också det ha varit förkastligt men skulle inte heller det i sig ha inneburit att han gjort sig skyldig till våldtäkt. Inte heller den omständigheten att [SL] även i fråga om de sexuella aktiviteterna synes ha utnyttjat Sekretess A:s oförstånd och tjat till sig sex innebär att han i rättslig mening har gjort sig skyldig till våldtäkt. Samtliga fyra våldtäktsåtal ska därför ogillas.

Två ledamöter i hovrätten var skiljaktiga och ville döma SL för fyra fall av våldtäkt och bestämma påföljden för all brottslighet till fängelse fyra år. Minoriteten i hovrätten ansåg med hänsyn till målsägandens funktionsnedsättning och SL:s betydelse som "pappa" för henne samt hans tjat om sexuellt umgänge som hon på grund av sin funktionsnedsättning haft svårt att värja sig emot, att målsäganden vid samtliga tillfällen befunnit sig i en särskilt utsatt situation som SL otillbörligt har utnyttjat.

Grunden för mitt överklagande

Rättslig reglering m.m.

Frivillighetsreformen

Straffbestämmelsen om våldtäkt i dess nuvarande lydelse infördes år 2018 (prop. 2017/18:177). Flera lagändringar genomfördes då samtidigt i syfte att åstadkomma en ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.

För våldtäkt döms, enligt 6 kap. 1 § brottsbalken, den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag. Straffet är fängelse i lägst två år och högst sex år. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte ska det särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt.

Bedömningen av frivillighet ska grundas på situationen i dess helhet. Straffansvaret sträcker sig inte så långt att en persons inre önskan att inte delta i den sexuella handlingen är tillräcklig för straffansvar, om personen ändå de facto går med på den. Den omständigheten att en person utsätts för påtryckningar eller övertalningsförsök och sedan tillåter en sexuell handling innebär i sig inte heller att ett frivilligt deltagande inte föreligger. Det avgörande är om personen har haft möjlighet att fritt ta ställning till om han eller hon ska delta i den sexuella handlingen. Det innebär t.ex. att s.k. tjatsex inte är straffbart om personen valt att delta i den sexuella handlingen och det saknas omständigheter som innebär att valet att delta inte ska tillmätas betydelse (se tredje meningen). (A. prop. s. 78.)

Särskilt utsatt situation

I våldtäktsparagrafens första stycke tredje mening anges omständigheter vars förekomst innebär att ett deltagande i en sexuell handling aldrig kan vara frivilligt, inte ens om målsäganden har uttryckt att han eller hon deltar frivilligt. Föreligger någon av dessa situationer är alltså deltagandet att anse som ofrivilligt. (A. prop. s. 80.)

Bland annat kan en person aldrig anses delta frivilligt om gärningsmannen otillbörligt utnyttjat att personen på grund av psykisk störning eller annars med

hänsyn till omständigheterna befinner sig i en *särskilt utsatt situation* (andra punkten i tredje meningen).

Begreppet ”särskilt utsatt situation” infördes i våldtäktsparagrafen år 2013 (dåvarande 6 kap. 1 § andra stycket brottsbalken) och omfattar det tidigare uttrycket ”hjälplost tillstånd” men utvidgade tillämpningsområdet till vissa andra fall. I samband med lagändringarna uttalades följande om begreppet särskilt utsatt situation (prop. 2012/13:111 s. 27 f. och 112–113).

Karaktäristiskt för en särskilt utsatt situation är att offret har klart begränsade möjligheter att freda sin sexuella integritet och undgå ett övergrepp. Bedömningen av om ett offer befinner sig i en särskilt utsatt situation bör grundas på situationen i dess helhet. Omständigheterna kan vara hänförliga till såväl offrets person som yttre omständigheter. För straffansvar krävs inte att offret helt saknar förmåga att värja sig eller kontrollera sitt handlande. Vid en samlad bedömning av situationen kan det vara flera omständigheter som sammantagna skapar en särskilt utsatt situation. Har exempelvis situationen varit hotfull bör det kunna krävas mindre i fråga om t.ex. påverkansgrad jämfört med när detta inte förekommit. I vissa fall kan även tänkas att förekomsten av vissa yttre omständigheter i sig självt bör vara tillräckligt för att ett straffbart utnyttjande av en särskilt utsatt situation ska föreligga. Så kan exempelvis vara fallet i en situation där offret erbjuds en massage och vid utförandet av den överrumplas med en sexuell handling.

Inför de lagändringar som genomfördes år 2018, i syfte att åstadkomma en ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet, uttalade regeringen följande om det angelägna i att fånga upp alla straffvärda fall av sexuellt utnyttjande (prop. 2017/18:177 s. 41).

Regeringen instämmer i kommitténs förslag att övriga utnyttjandefall som räknas upp i den nuvarande våldtäktsbestämmelsen bör överföras oförändrade till den nya bestämmelsen. Beträffande frågan om det finns något behov av att lägga till ytterligare förhållanden menar ett antal remissinstanser, bl.a. *Fatta*, att den föreslagna regleringen inte fångar upp straffvärda fall av sexuellt utnyttjande av unga personer som har ett självskadebeteende. Enligt regeringens mening bör sådana fall ofta vara att bedöma som att en särskilt utsatt situation föreligger enligt den gällande regleringen. När det gäller behovet av att lägga till ytterligare situationer bör också beaktas att bestämmelsens formulering att personen annars, med hänsyn till omständigheterna, befinner sig i en särskilt utsatt situation, i enskilda fall ger utrymme för att bedöma att ytterligare situationer är så graverande att ett val att delta inte ska tillmätas betydelse. En sådan omständighet kan vara brottsoffrets låga ålder, vilket i kombination med t.ex. personens berusningsgrad kan innebära att personen har befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Regeringen anser mot denna bakgrund, i likhet med kommittén, att det saknas behov av att lägga till ytterligare situationer till uppräknningen.

Precis som tidigare ska bedömningen av om offret har befunnit sig i en särskilt utsatt situation grundas på situationen i dess helhet. Uppräkningen i paragrafen är inte uttömmande. Genom att det anges att personen annars befinner sig i en särskilt utsatt situation markeras att även omständigheter som inte uttryckligen räknas upp kan läggas till grund för bedömningen. De uppräknade situationerna kan alltså var för sig eller i kombination med andra leda till att offret har befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Den utsatta situationen har då hindrat personen från att göra ett fritt val. En persons berusningsgrad kan t.ex. i kombination med att personen är ung och befinner sig på en främmande plats tillsammans med en

person som inte är känd för personen sedan tidigare innebära att personen befinner sig i en sådan utsatt situation att ett deltagande i en sexuell handling inte ska anses frivilligt. (A. prop. s. 82.)

Psykisk störning enligt våldtäktsparagrafen har ansetts vara för handen först om störningen är av mera långvarig natur. En person som drabbats av en tillfällig depression kan därför inte utan vidare anses tillhöra den avsedda personkretsen, även om ett tillfälligt tillstånd kan vara av den arten att det bedöms som psykisk störning. (Bäcklund m.fl. *Brottsbalken – en kommentar på internet*, kommentaren till 6 kap. 1 § brottsbalken.)

I *RH 2006:53* hade åklagaren yrkat ansvar för våldtäkt av en kvinna med en psykisk störning på den grunden att den tilltalade genom att genomföra ett samlag med henne otillbörligt utnyttjat hennes *hjämplösa tillstånd* på grund av störningen. Hovrätten ogillade åtalet. Kvinnan kunde inte anses på grund av sin utvecklingsstörning permanent befinna sig i ett hjälplöst tillstånd. Inte heller visade utredningen att hon vid tillfället för det aktuella samlaget befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd.

Otillbörligt utnyttjande

Kravet på otillbörlighet, som är oförändrat i förhållande till vad som gällde före år 2018, innebär att ett val att delta endast ska underkännas i sådana fall där en sexuell handling kan sägas innebära ett angrepp på den andra personens sexuella integritet. En objektiv bedömning av om utnyttjandet av ett visst tillstånd har varit otillbörligt eller inte ska göras. För att ett deltagande inte ska anses frivilligt krävs att gärningsmannen har uppnått sitt syfte genom att utnyttja den andres tillstånd. Detta innebär att det ska finnas ett orsakssamband mellan tillståndet hos den mot vilken gärningen riktar sig och dennes deltagande i den sexuella handlingen. Tidigare motivuttalanden och rättspraxis kan användas till vägledning för rättstillämpningen. (A. prop. s. 82 jfr. prop. 2012/13:111 s. 113.)

Av kravet på att utnyttjandet ska vara otillbörligt följer att även den som t.ex. är psykiskt störd har rätt till ett sexualliv och ska kunna ha samlag utan att partnern gör sig skyldig till brott. Straffbestämmelsen ska skydda den som befinner sig i en särskilt utsatt situation och till följd av denna inte kan värna sin sexuella integritet. Sexuella handlingar som inte innebär ett angrepp på den sexuella integriteten är inte otillbörliga. (Bäcklund m.fl. *Brottsbalken – en kommentar på internet*, kommentaren till 6 kap. 1 § brottsbalken.)

Subjektiv täckning

I subjektivt hänseende krävs för straffansvar att samtliga gärningsmoment täcks av gärningsmannens uppsåt. Beträffande prövningen av gärningsmannens uppsåt i förhållande till rekvisiten enligt tredje meningen gäller att gärningsmannen inte själv behöver klassificera t.ex. ett tillstånd hos en målsägande som att han eller hon befinner sig i en särskilt utsatt situation. Det

är tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt i förhållande till förekomsten av de omständigheter och sakförhållanden som domstolen ska göra en bedömning av, t.ex. berusning. Detsamma gäller i förhållande till rekvisiten ”otillbörligt utnyttjar” och ”beroendeställning”. (Prop. 2017/18:177 s. 83.)

Min bedömning

Vad domstolarna funnit utrett

Både tingsrätten och hovrätten har funnit att det är visat att SL har haft samlag med målsäganden på de platser och vid de tidpunkter åklagaren har gjort gällande. Domstolarna har vidare inte funnit någon anledning att ifrågasätta målsägandens uppgifter om att SL genom tjat har förmått henne att delta såväl i samlagen som i de sexuella sms-konversationerna mellan dem.

Frånvaron av frivillighet

Målsäganden var i en särskilt utsatt situation vid samlaget

I frågan om målsäganden på grund av sin psykiska störning eller annars med hänsyn till omständigheterna har saknat eller haft klart begränsade möjligheter att freda sin sexuella integritet, dvs. har befunnit sig i en särskilt utsatt situation vid samlaget, har jag följande synpunkter.

Uppräkningen i straffbestämmelsen av omständigheter som kan innebära att en målsägande befinner sig i en särskilt utsatt situation är inte uttömmande. Även omständigheter som inte uttryckligen räknas upp kan läggas till grund för bedömningen att en målsägande befinner sig i en särskilt utsatt situation. Omständigheterna i bestämmelsen kan var för sig eller i kombination med andra leda till att offret har befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Det centrala är att den utsatta situationen kan sägas ha hindrat personen från att göra ett fritt val att delta frivilligt.

I målet är det utrett att målsäganden är diagnosticerad med lindrig mental retardation och att denna enligt vittnesuppgifter har varit klart framträdande vid vittnenas kontakter med henne. Den psykiska störningen är av det slag som i och för sig omfattas av straffbestämmelsen. Det är klarlagt att målsäganden vid tidpunkten för den åtalade gärningen hade boendestödjure och kuratorskontakt. Det är också klarlagt att hon under de senaste åren har haft en återkommande ångestproblematik som bl.a. inneburit att hon måste läggas in på sjukhus för psykiatrisk vård inklusive medicinering.

Av vittnesuppgifter från den kurator som har behandlat henne har hon, som en följd av sin psykiska störning, en mognadsnivå som motsvarar en 14–15-åring med svårigheter att tolka omvärlden och en låg förmåga att skydda sina egna behov, intressen och gränser mot andra. Enligt vittnesmålet från den psykiatriker som varit patientansvarig överläkare gällande hennes psykiska problematik har

hon som en följd av sin psykiska störning begränsad omdömesförmåga och en låg förmåga att skydda sina egna behov, intressen och gränser mot andra.

Det är sammantaget klarlagt att målsäganden har en icke tillfällig psykisk störning som innebär att hon behöver stöd och vård för att hantera sin vardag och att hon har svårt att värja sig mot andras krav eller önskemål. Numera har hon en förvaltare som sörjer för hennes ekonomi och person.

Målsäganden är 27 år yngre än SL. Hon lärde känna honom år 2015, när hon var 21 år, och har sedan dess haft en relation till honom och hans fru som två vuxna hon litat på och varit praktiskt beroende av. SL har varit målsägandens mentor i den parasport hon ägnat sig åt och haft social kontroll över hennes jämnåriga umgänge. Han har för egen del ingen känd psykisk störning eller nedsatthet. I relation till den betydligt äldre SL, som tagit rollen som extraförälder tillsammans med sin fru och som tillsammans med frun hanterat målsägandens ekonomi, har målsäganden hamnat i en tydlig beroendeställning. SL:s psykiska och praktiska övertag i deras relation har varit påtagligt. Även om det inte har varit frågan om en formell beroendeställning, så har de ekonomiska mellanhavandena och de uppbyggda familjeliknande banden skapat en tydlig maktobalans där målsäganden varit i underläge.

SL har, bl.a. genom en omfattande sms-kontakt med målsäganden, under lång tid utövat en stark påverkan för att få ha sex med henne vilket hon också låtit honom ha vid flera tillfällen. Av målsägandens berättelse och konversationernas innehåll framgår att SL genom hot att berätta för hennes pojkvän om den sexuella relationen, hot att skada sig själv och intensiva påtryckningar har manipulerat och pressat målsäganden att ha en hemlig sexuell relation med honom. Han har regelbundet under flera år initierat samtal om sex och skickat foton med sexuellt innehåll till henne. Det framgår av konversationsinnehållet att målsäganden ibland har försökt undvika SL:s krav utan att säga nej rakt ut. Sms-konversationerna visar att relationen till målsäganden från SL:s sida, tvärtemot vad han själv säger, har präglats av hans påtryckningar om att ha sex med henne.

De redovisade omständigheterna – målsägandens psykiska status, beroendeförhållandet till SL och SL:s påtryckningar – innebär sammantaget att målsäganden vid samlaget våren 2019 har befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Den psykiska störningen och de omvittnade följderna har för hennes möjligheter att sätta gränser för sig själv innebär, i kombination med övriga redovisade omständigheter, att hon saknat eller haft klart begränsade möjligheter att freda sin sexuella integritet i relationen till SL. Hans agerande att bygga en förtroendefull relation där målsäganden blivit beroende av honom och att samtidigt pressa eller övertala henne till sex liknar ett groomingförfarande med ett barn.

Eftersom målsäganden har befunnit sig i en särskilt utsatt situation kan ett eventuellt samtycke till samlaget inte fungera som ansvarsfrihetsgrund.

SL har otillbörligen utnyttjat målsägandens särskilt utsatta situation vid genomförande av samlaget

Vid en objektiv bedömning av omständigheterna kring gärningen har samlaget inneburit ett angrepp på målsägandens sexuella integritet. Hon har själv beskrivit att hon inte ville ha samlag med SL men inte vågade säga nej. SL har uppnått sitt syfte att genomföra samlaget genom att otillbörligen utnyttja målsägandens situation.

Uppsåt

SL träffade målsäganden under ett paralympics-arrangemang som riktade sig till i huvudsak personer med psykisk funktionsnedsättning och han måste redan av det skälet ha känt till hennes psykiska status. Han har därefter haft en regelbunden kontakt med målsäganden under flera år och måste, i likhet med vittnena, i kontakterna med henne ha uppfattat hennes psykiska status. Han visste att hon gått särskola och han har varit tränare i hennes idrottsförening för parasport. Det är vidare klarlagt att SL har känt till att målsäganden har varit inlagd på psykiatrisk klinik på grund av ångestproblematik i omgångar under flera år före gärningen. SL har känt till målsägandens ålder och visste att målsäganden litade på honom och hans fru för att stödja henne i hennes praktiska tillvaro. Han har själv berättat att han tagit på sig uppgiften att stödja henne i hennes ångestproblematik. Det är klarlagt att SL och hans fru har utnyttjat målsägandens oförstånd. Det står slutligen klart att det är SL som skickat sms-meddelandena med sexuellt innehåll till målsäganden.

SL har därför haft uppsåt i förhållande till förekomsten av de omständigheter och sakförhållanden som jag menar innebär att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation.

SL måste vidare ha förstått att det var under trycket av den utsatta situation i vilken målsäganden befann sig som hon fogade sig i att ha samlag med honom; en betydligt äldre person hon uppfattade som sin pappa. Det måste alltså ha stått klart för honom att han utnyttjade att målsäganden befann sig i en särskilt utsatt situation under omständigheter som gör utnyttjandet otillbörligt.

SL har därför haft uppsåt i förhållande till förekomsten av de omständigheter och sakförhållanden som innebär att han otillbörligt har utnyttjat hennes situation.

Jag konstaterar att SL har riktat sexuella inviter mot flera yngre personer med mentala handikapp, vilket jag bedömer talar för att han söker upp personer som han lättare kan otillbörligt utnyttja för sexuella handlingar. Enligt egen uppgift stängdes han av som tränare i målsägandens idrottsförening för att han sexuellt trakasserat en annan yngre kvinna med psykisk funktionsnedsättning. Han är dömd för sexuellt ofredande av denna målsägande.

Slutsats

Det är min bedömning att målsäganden vid tidpunkten för det aktuella samlaget har befunnit sig i en särskilt utsatt situation som SL otillbörligen har utnyttjat. Det finns, bedömer jag, ett orsakssamband mellan målsägandens särskilt utsatta situation och hennes deltagande i samlaget. Hennes deltagande har inte varit frivilligt och SL har haft uppsåt till frånvaron av frivillighet.

Skälen för prövningstillstånd

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att målet med hänsyn till det allmänna intresset av tillgång till omfattande och vägledande prejudikatbildning bör prövas av Högsta domstolen (Peter Fitger m.fl., *Rättegångsbalken – en kommentar på internet*, kommentaren till 54 kap. 10 § rättegångsbalken).

Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum har i en framställan till riksåklagaren om att domen bör överklagas till Högsta domstolen angett att det finns behov att få vägledning i frågan om vad som krävs för att en person med en intellektuell funktionsnedsättning ska anses ha befunnit sig i en särskilt utsatt situation och när gärningspersonen kan anses ha otillbörligt utnyttjat detta.

Jag delar Utvecklingscentrums bedömning av behovet av vägledning och vill för egen del tillägga följande.

Av Åklagarmyndighetens sammanställning över prioriterade prejudikatfrågor för 2021 framgår, att vägledande uttalanden behövs när det gäller vad som inte är frivilligt deltagande. Högsta domstolen har inte tidigare prövat frågan om frånvaron av frivillighet när gärningsmannen otillbörligt utnyttjat att målsäganden på grund av psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation.

Det är angeläget att det finns ett fullgott straffrättsligt skydd för personer som har en lindrig retardation eller annan psykisk funktionsnedsättning. Personer med psykisk störning är förstås fria att ha frivilliga sexuella relationer, men ska samtidigt skyddas mot otillbörligt utnyttjande om de på grund av sin funktionsnedsättning hamnar i en särskilt utsatt situation. Att en person med en psykisk störning redan befinner sig i eller lättare hamnar i en sådan utsatt situation står klart. Den särskilda sårbarheten hos denna persongrupp riskerar att utnyttjas av förslagna gärningspersoner som söker upp dem i syfte att utnyttja dem.

Mot bakgrund av å ena sidan vikten av straffrättsligt skydd för personer med en psykisk störning och å andra sidan de svårigheter som finns när det gäller att bedöma om en person med en sådan störning befinner sig i en särskilt utsatt

situation och om en tilltalad har otillbörligt utnyttjat situationen ser jag att det finns ett behov av vägledning från Högsta domstolen i dessa frågor.

En prövning av det nu överklagade målet skulle innefatta viss bevisprövning. Jag bedömer trots detta, med beaktande av att rättsfrågan som jag vill att Högsta domstolen uttalar sig om är väl avgränsad, att målet lämpar sig för en prövning i Högsta domstolen.

Prövningstillstånd skulle, är min bedömning, kunna meddelas med utgångspunkt i vad hovrätten funnit utrett om att SL har haft samlag med målsäganden på den plats och vid den tidpunkt åklagaren har gjort gällande och att han genom tjt har förmått målsäganden att delta såväl i samlagen som i de sexuella sms-konversationerna mellan dem.

Bevisuppgift och målets handläggning

Jag åberopar följande bevisning. Om prövningstillstånd meddelas utan någon avgränsning kommer bevisuppgiften kompletteras med bevisning till styrkande av att SL har genomfört samlag på den plats och vid den tidpunkt som påstås i åtalet. Om rätten bedömer att det är lämpligt kan bevisningen läggas fram genom hänvisning.

Muntlig bevisning

1. Ljud- och bilduppspelning av målsägandeförhöret.
2. Ljud- och bilduppspelning av förhöret med SL.
3. Ljuduppspelning av vittnesförhöret med psykiatrikern PN om hans kunskap om målsägandens psykiska status och vad denna innebär för henne till styrkande av att målsäganden har befunnit sig i en särskilt utsatt situation vid våldtäkten 2019.
4. Ljud- och bilduppspelning av vittnesförhöret med kuratorn LS om hennes kontakter med målsäganden samt kunskap om målsägandens psykiska funktionsnedsättning och vad denna innebär för henne till styrkande av att hon har befunnit sig i en särskilt utsatt situation vid våldtäkten 2019.
5. Ljud- och bilduppspelning av vittnesförhöret med boendestödjaren MWT om hennes kontakter med målsäganden och kunskap om målsägandens psykiska funktionsnedsättning och ångestproblematik till styrkande av att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation.
6. Ljud- och bildupptagning av vittnesförhöret med idrottsledaren ÅE om hans kontakter med målsäganden och SL till styrkande av att SL har otillbörligt utnyttjat målsägandens särskilt utsatta situation.
7. Ljud- och bilduppspelning av vittnesförhöret med FGS om SL:s kontakter med henne till styrkande av att SL i flera fall har sökt sig till personer med mentala handikapp för att genomföra sexuella handlingar och att SL har otillbörligt utnyttjat målsägandens särskilt utsatta situation.

Skriftlig bevisning

1. Läkarintyg den 28 oktober 2019 som utgjort underlag för beslutet om förvaltarskap (s. 21–22 i förundersökningsprotokollet K356007-20) till styrkande av att målsäganden har befunnit sig i en särskilt utsatt situation som en följd av sin funktionsnedsättning vid våldtäkten 2019 och att SL otillbörligen utnyttjat detta.
2. Registerutdrag om (interimistiskt) förvaltarskap från och med den 4 februari 2020 (s. 9 i förundersökningsprotokollet K135296-20) till styrkande av att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation som en följd av sin funktionsnedsättning vid våldtäkten 2019 och att SL otillbörligen utnyttjat detta.
3. Anmälan till Överförmyndarnämnden den 13 september 2019 (s. 25 i förundersökningsprotokollet K356007-20) till styrkande av att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation som en följd av sin funktionsnedsättning vid våldtäkten 2019 och att SL otillbörligen utnyttjat detta.
4. Bildbilaga med SMS mellan målsäganden och SL, skärmdumpar med bilder och filmer som misstänkt har skickat via Messengerappen till målsäganden och promemoria om meddelandetrafiken (s. 27–89 och 91 i förundersökningsprotokollet K135296-20) till styrkande av att SL har haft en sexuell relation med målsäganden och att han har gjort påtryckningar om sex genom ett stort antal meddelanden till henne.
5. Extraktionsrapport utvisande SMS mellan målsäganden och en vän den 30 januari 2020 (s. 243–245 i förundersökningsprotokollet K135296-20) till styrkande av att målsäganden har befunnit sig i en särskilt utsatt situation och att SL otillbörligen har utnyttjat detta.
6. Extraktionsrapport utvisande SMS den 13 mars 2019 mellan SL och en annan person (s. 262 i förundersökningsprotokollet K135296-20) till styrkande av att SL har uttryckt uppfattningen att målsäganden var psykiskt sjuk.

Petra Lundh

Eva Bloch

Kopia till:
Kammaråklagare Henrik Stiernblad
Kammaråklagare Sara Norling.
Norrorts åklagarkammare i Stockholm (AM-20834-20).
Utvecklingscentrum.